

OPINII ȘI DEZBATERI

INFLUENȚA SOCIALĂ ȘI MANIPULAREA PRIN PERVERTIREA MESAJELOR SEMANTICE ȘI ECTOSEMANTICE ÎN DISCURSURILE POLITICIENILOR. REPERE PENTRU STUDII DE CAZ

Vasile Liviu Preda

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca,
Facultatea de Psihologie și Științele Educației

Abstract. *SOCIAL MISGUIDANCE AND MANIPULATION THROUGH THE SEMANTIC AND ECTOSEMANTIC MESSAGES INFUSED IN POLITICIANS' DISCOURSES.*

The approach to this theme rests on Dimitrie Gusti's (1965) claim that "the university has always played an essential political role in peoples' historical existence, and a true democracy can only be understood from mentors of public opinion trained on all levels and aware of their calling... Consequently, it is imperative to urgently implement a social and political culture that our universities almost entirely lack". We start from a premise validated by the socio-political life in numerous countries, namely that many politicians pervert the semantic messages in their discourses with manipulator's purposes. Our case studies, accompanied by a chart containing a sociolinguistic and psycholinguistic analysis of manipulator's discourses, reveal the personality factors that play a role in such perversions of messages. We also mention the possibility of a psychoanalytical approach to the perversion of language and behaviour. In this respect, Ionel Vianu (1975) claimed that "taking into account the extent to which in a verb there sometimes transpires the unconscious – even if under disguise – we can say that we do not merely master it and that through language we do not just describe, but that we are often described by language". Case studies based on the psychological, sociolinguistic and psycholinguistic analyses of certain politicians' discourses may warn us about possible behavioural anomalies, including those of a tyrannical-totalitarian nature, extremely harmful for the democratic progress of a nation.

Key words: *manipulation, manipulatory discourses, semantic messages, ectosemantic messages, psychological analyses, psycholinguistic analyses, case studies.*

Moto:

„Ținând seama de măsura în care în verb transpare, uneori, inconștientul – fie și mascat –, putem spune că nu întotdeauna îl stăpânim și că prin limbaj nu doar vorbim, ci adesea suntem vorbiți de limbaj... Parazitat de emoții, limbajul descarcă violențele nedorite vădind măsura în care insul nu este niciodată pe deplin stăpân pe sine...Indivizii care vorbesc puțin și greu pot revela un conținut psihologic extrem de interesant și de abundent, susceptibil de a fi prelucrat la nivelul interpretării” (Vianu, 1975, p. 119; 147).

MOTIVAREA ALEGERII TEMEI

Abordarea acestei teme are la bază afirmațiile eminentului sociolog Dimitrie Gusti (1965), care susținea că:

Universitatea a jucat totdeauna un rol politic însemnat în viața istorică a popoarelor, iar o democrație adevărată nu poate fi înțeleasă fără îndrumători ai opiniei publice de toate gradele, conștienți de menirea lor... În acest scop este, desigur, o grabnică nevoie de încetățenire a culturii sociale și politice, acum aproape inexistentă în universitate (p. 191).

Conștient fiind de rolul pe care profesorii și cercetătorii îl au în formarea unor cetățeni responsabili de dezvoltarea și prosperitatea țării, Dimitrie Gusti (1965) scria:

Universitatea are menirea să ajute în primul rând la formarea, îmbogățirea și înnobilarea structurii societății, prin cultivarea științei. Iar știința, cu drept cuvânt socotită ca finalitate universitară ... este o forță socială vie. Prin conștiința responsabilității oricărei afirmări bine cumpănite, prin stăpânire de sine, prin modestie și demnitate se creează caracterele și acea elită de care societatea contemporană are atâta nevoie, pe care o așteaptă și totuși întârzie să vină! (p. 188)

Reflectând la mesajul acestor idei nobile, ne dăm seama de actualitatea lor în contextul actual al societății românești, în care prea mulți politicieni pun mai presus interesele personal-individuale în detrimentul celor personal-sociale.

**CARACTERISTICI ALE INFLUENȚEI SOCIALE
ȘI ALE MANIPULĂRII**

Influența socială constituie un proces psihosocial complex, omniprezent în istoria societății, prin care se urmărește schimbarea unor opinii, atitudini, credințe și comportamente ale unui individ sau grupuri de indivizi. Influența socială este inclusă în sfera comunicării, conținând un individ sau un grup care influențează și un individ sau un grup care este influențat într-un anumit context socio-economic, psihosocial sau politic.

Manipularea este o modalitate a influenței sociale care cel mai adesea are efecte negative, perverse, incitând la declanșarea unor comportamente indezirabile, fără ca cei manipulați să conștientizeze discrepanța dintre scopurile îndepărtate ale celor care manipulează și propriile lor scopuri. Deci, manipularea atitudinală și comportamentală semnifică influențarea unor indivizi, grupuri, mulțimi umane pentru realizarea unor acțiuni în conformitate cu interesele manipulatorilor, fiind adesea în discordanță cu atitudinile anterioare ale celor manipulați.

Pentru a descifra mecanismele manipulării comportamentale și trăsăturile de personalitate ale celor care manipulează și ale celor manipulați, sociologii sau psihologii pot utiliza o grilă de analiză de genul celei de mai jos:

- Cine manipulează?
- Cine este manipulat?
- Care este scopul imediat al acțiunii?
- Care este scopul îndepărtat al celui/celor care manipulează?
- Care este scopul îndepărtat al celui/celor care sunt manipulați?
- Ce mijloace utilizează manipulatorul pentru a influența și incita la acțiunea dorită ?
- Ce mijloace utilizează cel manipulat / cei manipulați pentru atingerea scopului imediat al acțiunii?
- În ce context socio-economic, politic sau psihosocial se produce manipularea comportamentală?

1. Trăsături de personalitate ale indivizilor implicați în acțiunile de manipulare

a. Dintre *trăsăturile de personalitate ale celor care manipulează* considerăm că cele mai importante sunt următoarele:

- tulburările caracteriale;
- dezechilibrul balanței motivaționale prin predominarea excesivă a *motivelor personal-individuale* în defavoarea celor *personal-sociale*;
- judecățile morale perturbate sau insuficient dezvoltate;
- ambivalența afectivă/instabilitatea emoțională;
- perturbarea inteligenței emoționale;
- tendințe de activare și exacerbare a impulsurilor agresive ale *thanatosului* și inhibarea, diminuarea sau pervertirea *erosului*;
- reacțiile extrapunitive la frustrare: agresivitate verbal-emoțională, violență manifestă;
- capacitatea perversă de activare a gândurilor și tendințelor iraționale ale celor manipulați;
- abilități persuasive perverse;
- atitudinile autoritar-tiranice;
- fanatismul ideologic și/sau religios.

b. Dintre *trăsăturile de personalitate ale celor care sunt manipulabili* considerăm că cele mai importante sunt următoarele:

- obediența;
- sugestibilitatea mărită;
- influențabilitatea mare;
- conformare nediscriminativă la sugestiile manipulatorilor;
- locus of control extern;
- comportament de supunere;
- capacitate redusă de anticipare a efectelor indezirabile ale acțiunilor pe care le incită manipulatorii;
- autocontrolul comportamental scăzut.

2. Esența mesajelor semantice și ectosemantice și pervertirea acestora

Prin *mesajele semantice* se exprimă principii, idei, cunoștințe științifice, filosofice, politice etc. Prin *mesajele ectosemantice* se exprimă emoții, sentimente, atitudini-valori, convingeri și se proiectează unele trăsături caracteriale ale vorbitorului.

Aceste mesaje se pot perverti prin discursul persoanei care intenționează să manipuleze diferiți indivizi sau grupuri, iar la politicieni se manifestă frecvent această tendință.

Din dicționarele explicative se deduce semnificația pervertirii mesajelor utilizate pentru manipularea atitudinală și comportamentală. Astfel, *a perverti* poate însemna a se schimba mesajele discursului într-un sens indezirabil din punct de vedere moral. A perverti mai înseamnă seducere, corupere, corupție, depravare.

Pervertirea mesajelor verbale se face adesea prin minciuni sau prin contrarierea a ceea ce s-a susținut anterior, adesea cu scop manipulator.

REPERE PENTRU O ANALIZĂ PSIHOLINGVISTICĂ A DISCURSULUI MANIPULATOR

Pentru a realiza o analiză psiholingvistică a discursurilor ne putem baza pe reperele menționate mai jos, desprinse și din scrierile unor psihologi eminenți (Freud, 1994; Helbo, 1979; Slama-Cazacu, 1980).

Trebuie să avem în vedere faptul că inteligența este pusă în funcție de nivelul maturizării socio-morale și de factorii afectiv-motivaționali ai persoanei, care trebuie decipiați și analizați (Preda, 2015).

Frecvența cuvintelor cu semnificație psihologică ne dă indicii asupra haloului afectiv, adică asupra emoțiilor și sentimentelor, asupra pasiunilor, dorințelor, aspirațiilor persoanei, deci privind mobilurile interne ale acesteia.

Vocabularul psihologic, mai ales cel cu conotații indezirabile sub unghi moral, din discursurile manipulatorii pe care le considerăm ca fiind pervertite, se referă la câteva categorii de cuvinte, precum cele care exprimă: stări afective

negative, trebuința de dominare, trebuința de agresivitate verbal-emoțională, tendințe autoritar-tiranice, fanatice etc.

Trebuința de dominare se caracterizează prin accesul insidios la putere, la statutul de lider, prin influențarea cu scopuri egoiste a altor persoane în ceea ce privește ideile, sentimentele și acțiunile lor.

Adesea, persoanele care manipulează, precum și cei manipulați au *sentimente de frustrare*. Or, reacțiile extrapunitive la frustrare se manifestă prin agresivitate verbal-emoțională, violență verbală în contexte psihosociale diverse.

Analiza psihologică și psiholingvistică a discursului se poate baza, printre altele, pe grilele de interpretare a *Testului Tematic de Apercepție* (Preda, 2000) referitoare la tipologia trebuințelor, motivelor umane, stărilor afective și trăsăturilor caracteriale.

STUDII DE CAZ

1. Manipularea bazată pe oratorie perversă și delirantă

(Cazul lui Adolf Hitler – analizat de Dimitrie Gusti)

Personalitatea lui Hitler a fost analizată de Dimitrie Gusti din punctul de vedere al sociologiei, psihologiei personalității și psihologiei sociale, în contextul economico-social al perioadei istorice respective. Prin analizele realizate de Dimitrie Gusti (1971, p.289 – 302) se evidențiază raporturile dintre personalitate și masele populare, dintre personalitate – națiune – stat.

Mai întâi, eminentul sociolog enumeră câteva caracteristici socio-economice favorizante pentru afirmarea conducătorilor autocrat-tiranici. Astfel, se menționează faptul că ascensiunea lui Hitler nu se poate explica științific decât prin interconexiunea cu mediul socio-economic și politic în care a trăit.

Germania din timpul ascensiunii lui Hitler era un sistem politic șubred, instabil, „un produs al slăbiciunii statului care nu trăia decât prin forța compromisului. Schimbarea de regim era fără scopuri definite, iar toate proclamațiile nu puteau sătura țara flămândă” (Dimitrie Gusti, 1971, p. 292), iar „guvernul «revoluției germane» era compus din persoane mediocre, fără idei precise, fără cunoștințe politice, care se considerau nu oameni de stat, ci funcționari birocratici” (Dimitrie Gusti, 1971, p. 292).

Dimitrie Gusti subliniază faptul că disoluția morală a unei mari părți a societății germane din timpul instaurării hitlerismului a fost posibilă și din cauza sentimentului frustrant legat de nesiguranța viitorului. Astfel, Dimitrie Gusti (1971) scria:

Enorma decădere morală și depresiunea psihică din Germania erau consecințele stărilor sociale mizere și a nesiguranței viitorului, ajunse la paroxism printr-o dezorientare dezesperantă a tineretului, prin dezagregarea familiei și dezvoltarea alarmantă a acelei „*la fleur d'asphalte*” care era prostituția. (...) Tineretul între 15-25 de ani era fără profesie, fără viitor, fără speranță. Părinții erau ori șomeri, ori declasați, cu averea pierdută (p. 292).

Hitler s-a impus fascinând, hipnotizând mulțimea prin discursurile sale, provocând un fel de frenezie isterică, creând o curte de admiratori care erau departe de a fi dezinteresați, căci trăiau într-un lux neînchipuit de mare.

Redăm, mai jos, remarcabila analiză psihologică și psiholingvistică a discursurilor lui Hitler realizată de Dimitrie Gusti (1971):

Oratorul începea încet, cu fraze rare, întrerupte de pauze, cu sărituri în modulația vocii, pe un ton abil și sarcastic, pentru a deștepta curiozitatea. După puțin timp, volumul vocii începe să se îngroașe. Frazele se umplu de o sonoritate puternică. Perioadele se lungesc, din ce în ce mai mari, pentru a izbucni deodată într-un urlat înfiorător, exploziv, care emoționează în cel mai înalt grad... Urmează o violență a exclamărilor, care taie orice respirație. Strigătele sălbătice îl prezintă pe orator ca fiind pierdut într-o transă demoniacă și intrat în comunicație cu spiritul ce ar fi planat undeva în sferile transcendente. Mulțimea sugestionabilă țipă, se agită, geme, devine o trupă ascultătoare, primind și cuvinte de ordin ale tribunului. O trupă fidelă, bine echipată, încadrează masa amorfă a întrunirii pentru a-i da unitate. Membrii ei dau semnalul aplauzelor, intonează cântece în anumite momente (p. 295-297).

În opinia lui Dimitrie Gusti (1971), una dintre condițiile ascensiunii lui Hitler a fost de ordin sociologic și psihologic, bazându-se pe organizarea unor „demonstrații degenerate, spectaculoase și teatrale, care culminau cu delirul unui om care știa să cucerească și să cucerească mulțimea prin magia unui verb psihopat” (p. 295).

2. Posibile studii de caz din viața internațională actuală

Pe baza grilelor de analiză a structurii procesului manipulator și a trăsăturilor de personalitate a celor care manipulează și a celor manipulați, ar putea fi realizate studii de caz de genul celor menționate în cele ce urmează.

a) De exemplu, credem că se impune o analiză a *discursurilor manipulatorii ale unor ideologi, lideri politici sau/și religioși*, care, pe baza pervertirii mesajelor semantice și ectosemantice, propagă fanatismul politico-ideologic sau ideologico-religios, incitând la agresivitate extremă sau intoleranță, inclusiv la genocid, la crime împotriva umanității. Este cazul liderilor jihadiști din așa-numitul „Stat Islamic”, al unor imani deveniți ideologi ai intoleranței religioase și ai terorismului sau cazul liderilor din Alcaida etc.

Din păcate, incitarea la intoleranță, agresivitate și terorism, prin discursuri ideologice și politicianiste manipulatorii, o întâlnim în perioada actuală în tot mai multe cazuri.

b) *Pervertirea mesajelor semantice și ectosemantice ale unor discursuri ale politicianilor pe fondul intereselor ideologice, politice și economice*. Astfel, de exemplu, este cazul unor politicieni din Rusia, din SUA, dar și din Comunitatea Europeană – cum sunt unii dintre liderii extremei drepte radicale din Italia, Anglia, Germania, Olanda sau Ungaria.

Din analiza rezultatelor manipulărilor, adesea deosebit de dramatice, prin promovarea extremismului și/sau a fanatismului politico-ideologic sau ideologico-

religios, rezultă necesitatea toleranței și a ecumenismului, precum și necesitatea dialogului pentru rezolvarea conflictelor, a trecerii de la contradicțiile antagoniste la cele neantagoniste, la conlucrarea pașnică.

3. Posibile studii de caz din țara noastră

Pervertirea mesajelor verbale prin minciuni, prin incitarea directă sau indirectă la comportamente indezirabile și prin contrarierea unor idei, opinii sau atitudini susținute anterior am întâlnit-o în unele dintre discursurile sau exprimările verbale punctuale ale foștilor președinți Ion Iliescu și Traian Băsescu.

a) De exemplu, în cazul unor discursuri sau exprimări verbale punctuale manipulatorii ale lui Ion Iliescu, acest gen de *pervertire a mesajelor* s-a manifestat în raport cu adversarii politici (Corneliu Coposu, Ion Rațiu, Radu Câmpeanu etc.) și cu protestatarii din Piața Universității, în exprimarea opiniilor față de regele Mihai și cu prilejul alegerilor prezidențiale.

O modalitate de manipulare cu efecte perverse a fost pusă în lucru de fostul președinte Ion Iliescu prin *discursuri sau prin unele exprimări verbale punctuale, inoculate de minciuni și de incitări subliminale la violență*, cu prilejul mineriadei din 13-15 iunie 1990. De exemplu, în acel context social-politic complex, pe fondul unei stări de anomie din societate, prin discursuri și acțiuni subversive, minerii și alți indivizi au fost manipulați de un întreg micro-sistem autocrat, iar unele persoane – precum Miron Cosma – au fost „manipulatori manipulați”, prin acea mineriadă provocându-se grave acte de violență.

b) În cazul fostului președinte Traian Băsescu, am întâlnit pervertirea mesajelor verbale prin minciuni cu prilejul alegerilor, al disputelor politice cu adversarii, în exprimarea opiniilor față de regele Mihai. Mai recent, limbajul pervertit prin minciuni a fost utilizat de fostul președinte pentru susținerea politică excesivă și pentru apărarea inculpatei Elenei Udrea, atacând exponenții justiției și încercând să manipuleze diferiți indivizi sau grupuri.

La ex-președintele Traian Băsescu am întâlnit frecvent pervertirea mesajelor verbale prin contrazicerea a ceea ce a susținut anterior, schimbându-și opiniile sau atitudinile de la o perioadă la alta, inclusiv față de unele persoane care „l-au slujit” (Vasile Blaga, Monica Macovei, generalul Coldea, Codruța Kövesi etc.)

La Traian Băsescu întâlnim un indice de frecvență deosebit de mare a *pervertirii mesajelor verbale prin diferite cuvinte jignitoare rostite repetitiv, uneori cu o satisfacție cvasi-patologică*. În acest sens poate fi analizat, de exemplu, limbajul utilizat de fostul președinte la numeroasele conferințe de presă, inclusiv la unele susținute la Cotroceni, sau în disputele cu unii ziariști – în mod direct sau prin intermediul unor posturi de televiziune utilizate cu scopuri manipulatorii. Să ne amintim cuvintele jignitoare, grobiene, rostite frecvent de Traian Băsescu cu referire la Victor Ponta – și viceversa, ceea ce ne face, din păcate, să ne gândim la unele personaje din *Țiganiada* lui Budai Deleanu.

De asemenea, atunci când limbajul fostului președinte Traian Băsescu este „parazit” de emoții negative, de stări de frustrare, tendințele sale dominatoare și/sau agresive devin evidente atât în exprimările verbale, în intonația vocii, cât și în expresiile mimice.

Analiza limbajului verbal al lui *Traian Băsescu*, relaționat cu cel paraverbal, cu expresivitatea mimicii, este deosebit de interesantă, deoarece putem să discernem cum își proiectează tendințele manipulatorii pe baza unor deosebite abilități persuasive. Să ne gândim, de exemplu, la scena „plânsului actoricesc manipulator” al lui Traian Băsescu din contextul în care Theodor Stolojan a renunțat în favoarea sa la candidatura la președinție.

Este interesantă și analiza relațiilor complexe dintre fostul președinte și Elena Udrea, așa cum transpar din discursurile sau opiniile exprimate obsesiv de Traian Băsescu în susținerea acesteia la candidatura la președinție sau, mai recent, în apărarea ei, când a ajuns inculpată cronică. Analiza unor astfel de opinii și a unor acte comportamentale ale lui Traian Băsescu ne trimite și spre o posibilă abordare psihanalitică a pervertirii limbajului și comportamentului. În acest sens, exacerbarea erosului focusat în mod excesiv pe o persoană poate explica, în mare parte, specificul acestor relații speciale și tendințele obsesive ale opiniilor și atitudinilor lui Traian Băsescu pentru promovarea politică și apărarea de justiție a Elenei Udrea.

Din cele de mai sus rezultă că trebuie să fim atenți la faptul că *dependența erotică excesivă* a politicianului, pe fondul dezechilibrului „balanței motivaționale” prin predominarea excesivă a *motivelor „personal-individuale”* în defavoarea celor „*personal-sociale*”, poate uneori să devină un posibil pericol pentru spațiul public, comunitar sau chiar pentru națiune.

CONCLUZII

- Analizele psihologice, psiholingvistice și sociolingvistice ale discursului reprezintă modalități prin care se poate ajunge la o mai aprofundată cunoaștere a individului.
- Pe baza unor astfel de analize se descifrează relațiile dintre semnificația mesajelor semantice și ectosemantice și trăsăturile psihice sau psihosociale ale persoanei, proiectate prin discursuri sau prin exprimările verbale punctuale.
- Analizele psihologice, psiholingvistice și sociolingvistice ale discursurilor unor politicieni, ideologi sau fanatici religioși pot să atragă atenția membrilor societății asupra posibilelor derapaje comportamentale, inclusiv de nuanță totalitar-tiranică și agresivă, care pot fi perturbatoare pentru democrația și progresul unor națiuni.

BIBLIOGRAFIE

- Freud, S. (1994). *Eseuri de psihanaliză aplicată*. București: Editura Trei.
- Gusti, D. (1965). *Pagini alese*. București: Editura Științifică, p. 188-193.
- Gusti, D. (1971). *Opere. V. Fragmente autobiografice*. București: Editura Academiei, p. 289-302.
- Helbo, A. (1979). *Le champ sémiologique. Perspectives internationales*. Bruxelles: Editions Complexe.
- Preda, V. (2000). *Testul Tematic de Apercepție*. Cluj-Napoca: Fundația Culturală Forum.
- Preda, V. (2015). *Rolul atitudinilor valori, inteligenței emoționale și judecăților morale în comportamentul prosocial*. În: P. Iluț (coordonator). *Dragoste, familie, fericire. Spre o sociologie a seninătății* (p. 208-232). București: Polirom.
- Slama-Cazacu, T. (1980). *Lecturi de psiholingvistică*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Vianu, I. (1975). *Introducere în psihoterapie*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.